

УМУМТАЪЛИМ МАКТАБИ ЎҚУВЧИЛАРИДА МУТОЛАА МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ИЖТИМОЙ ПЕДАГОГИК ЖИҲАТЛАРИ

Ахророва Севара Сулаймон Қизи

Жиззах давлат педогогика университети асистенти.

Аннотация. Ушбу мақолада ўқувчиларни китобга қизиқтириш масаласининг долзарблиги, китобхонлик маданиятини шакллантиришнинг айрим масалалари ҳамда мутолаа ва маданият уйғунлиги ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: китобхонлик, маънавият, маданият, мутолаа, ахборот, таълим, ижодкорлик, тарбия, ахлоқий тамойиллар, умуминсоний қадриятлар, тафаккур, маърифат.

Бугунги мафкуравий-ғоявий тўқнашувлар дунё аҳлини таҳликага солаётган, турфа ахборот хуружлари онги ва тафаккурига таҳдид қилаётган бир пайтда аҳолида китобхонлик иштиёқини уйғотиш ҳар қачонгидан ҳам долзарб тус олди. Бу эса ўсиб келаётган ёш авлодни маънан етук, жисмонан соғлом этиб тарбиялаш омили саналган китоб мутолаасига қизиқтиришга қаратилган замонавий ёндашувларни тақозо этмоқда. Бинобарин, Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг таъкидлашича, дунёдаги ҳар қандай халқ ёки давлатнинг куч-қудрати, аввало, унинг интеллектуал салоҳияти ва маънавияти билан белгиланади. Юртбошимиз бундай қудрат сабабини инсоният авл-идроки томонидан кашф этилган китоб ва кутубхоналарнинг яратилишида деб билади.

Юртбошимизнинг бу фикрлари замирида, албатта, таълимнинг замон талаблари асосида ривожланиши билан боғлиқ фундаментал ўзгаришлар ва янгича ёндашувларни қўллаш масаласи туради. Шунинг учун китоблардан фойдаланишнинг самарали йўллари ва имкониятларини топиш таълим олувчиларда бадий асар мазмунини ўзлаштириш, муаллиф фикрига асосланиб ўз қарашларини шакллантириш, ўзлаштирилган материалларни интеграция қилишга ўргатиш, ўқув ва ҳаётий фаолиятида ахборотлардан фойдаланиш компетентлигини ошириш, энг муҳими, ахлоқий-эстетик тарбиялашга хизмат қилиши лозим.

Қадимги Грек файласуфи Суқрот таълим берувчига хос хусусиятлар ҳақида тўхталар экан, бу борада унинг ижодкорлиги алоҳида ўрин тутишини таъкидлайди. Хусусан, ўқувчиларга билимларни тайёр ҳолда бериш эмас, балки ҳақиқатга интилиш ва мустақил фикрлашни шакллантирган ўқитувчигина ижодкор эканлигига урғу қаратади[2]. Бундан мутафаккир таълимотида мутолаа билан боғлиқ маънавий камолот тарбияси мужассамлигини сезиш қийин эмас.

Сўнги пайтларда ахборот технологияларининг жадал ривожланганлигини ҳисобга олиб, ёшлар ўртасида китобга бўлган муносабат бирмунча пасайганлигини кўришимиз мумкин. Ҳукуматимиз томонидан китобхонликка берилаётган эътибор сабаб бугунги авлод яна китоб мутолаасига қайтмоқда. Шундай бўлса ҳам болаларда ёшлиқдан китобга онгли муносабатни тарбиялаш, китоб ўқишга ундовчи янги усулларни ўрганиш ва қўллаш, шунингдек, оилада, маҳаллаларда ва таълим муассасаларида кутубхонлар ташкил этиш масаласи долзарб масала саналади.

Илмий изланишимиз мавзусининг айнан глобаллашган ахборотлар шароитида болалар адабиётига оид дидактик ресурсларни шакллантириш бўлганлиги сабаби ҳам мамлакатимизда ёш авлоднинг маънавий камолотига эътибор ҳамда 5 та муҳим ташаббуснинг амалдаги ижросини кўрсатишга имкон беради. Бу, ўз навбатида, таълим тарбиядан кўзда тутилган ёшларнинг ахлоқий тарбияси, эстетик дидини юксалтириш, яратувчанлик ва ташаббускорлик сифатларини ривожлантириш мақсадига хизмат қилади.

Аҳамият қилинса, умумий ўрта таълим тизимининг давлат таълим стандартида ёшларнинг чуқур билими ва касбий етуклиги билан жамиятда ўз ўрнини ва мавқеини мустақамлай оладиган рақобатбардош, глобал ахборот оқимларида мустақил ҳаракатлана билладиган; атрофидагилар билан эркин ва конструктив мулоқот ўрната оладиган, ўзаро муносабатларда шахсий нуқтаи назарини мустақил ифодалай оладиган шахс сифатида тарбиялаш масаласи назарда тутилган. Бу сифатларга мутолаа жараёнининг ўзига хос жиҳатларини ўзлаштириш, ўқиш ва китобхонлик кўникмаларини шакллантириш орқалигина эга бўлиш мумкин.

Фалсафий ва педагогик маданият маънавий маданиятнинг узвий бўлаги саналган тушунчалар бўлиб, ўқиш мезонлари ва бадиий адабиётга қизиқиш ва билим эгллаш йўлидаги интилишларни ўз ичига олади. Бу эса умумий маънода ахборот олиш маданиятининг таркибига киради.

Мутолаа фаолиятнинг ушбу барча турларига сингиб кетганлиги борасида мулоҳаза қилиш мумкин. Мактаб ўқувчилари мутолаасининг биз белгилаган муаммосини кўриб чиқиш нуқтаи назаридан ёндашилса, маданият категорияси инсон ҳаётининг барча соҳаларида намоён бўлувчи фундаментал хусусият сифатида тушунилади. Бу борада профессор Э.И.Йўлдошевнинг ўқиш маданияти тушунчасига берган таърифи ўринлидир. Олимнинг таъкидлашича, ўқиш маданияти дастлаб библиографиялар билан ишлаш, излаган маълумотларини топа билиш, китоб билан батафсил танишиш, ундан унумли фойдаланиш, барча турдаги адабиётлар билан ишлаш кўникма ва малакаларини шакллантириш, энг муҳими эстетик завқланиш ҳиссларини тарбиялайди[3].

Инсон мавжудлигининг уч асоси бор. Биринчиси, инсон бутун жамият аъзоси, иккинчидан, у маълум бир ижтимоий гуруҳ аъзоси, учинчидан, инсон шахс сифатида камолга етади. Ушбу босқичнинг ҳар бири инсоннинг шахс сифатида шаклланишида муҳим ўрин эгаллаб, унинг маънавий-ахлоқий ривожланишини белгилайди. Бундан ташқари, шахснинг маънавий-ахлоқий шаклланиш жараёни муайян ижтимоий гуруҳ, умуман, жамият томонидан яратилган ижтимоий шарт-шароитлар билан белгиланади. Маънавий-ахлоқий ривожланган шахс, ахлоқий тамойиллар, умуминсоний қадриятлар ҳамда ўзи яшаётган жамиятнинг умуммеъёрларини бирлаштиради.

Китобхонлик тарбиясида мутолаани талаб қилиш ёки зўрма-зўракилик сингдириш йўли билан эмас, балки ўқувчилардан ўз эҳтиёж ва қизиқишлари доирасида масалага онгли, ихтиёрий ва тизимли ёндашиш орқали шакллантириш муҳим саналади. Таниқли методист олим С.Матжоновнинг ёзишича, китобхонлик жўн тушунча эмас, у истеъдодни талаб этади. Олим китоб ўқишни ўрганган болани китобхон деб атамаган ҳолда ўқиганларини эслаб қайта ҳикоя қиладиган ўқувчини китобхонлик маданиятига эришган деб ҳисобламайди. Шунингдек, муаллиф тасвирлаган ҳаёт воқелигидан ташқари ундаги муҳим ва номуҳим жиҳатларни фарқлаб унга муносабат билдириш китобхонликнинг элементлари эканлиги қайд этилади[4].

Таъкидлаш жоизки, истеъдодли китобхонни тарбиялашда махсус билимлар ҳам тақозо этилади. Бу таркибга берилган мавзу асосида китобни тўғри танлай олишга доир тайёргарлик ишларини ҳам киритиш мумкин. Шу боис мутолаа боланинг ҳаётга эҳтиёжга айланади.

Профессор Р.Ниёзметова тўғри айтганидек, ўқувчиларда мутолаага эҳтиёжни уйғотишда уларга мутолаа қилинганлар юзасидан фикр юритиш, муаллиф томонидан қўйилган асосий муаммони англаб етиш, ҳаётда учрайдиган муаммоларга ечим топишни ўргатиш зарур. Бу эса, ҳақиқий мутолаанинг моҳиятини англашга замин яратади[5]. Бизнингча, китобхонлик маданиятнинг субъекти сифатида ўқитувчи ва ўқувчининг стратегик ҳамкорлиги муҳим саналади. Яъни ҳар иккала томоннинг ягона дастур ва режа, ижодий муносабатлардаги тизимли ҳаракати зарур жиҳатдир. Мутолаага йўллашни ривожлантириш – бу мутолаа соҳасида шахснинг энг яқиндаги ва истиқболдаги ривожланиши, ўз-ўзини ривожлантириши майдонини яратиш бўйича мақсадга йўналтирилган педагогик фаолиятдир [6]. Бола (ўсмир) ва катталар ўзаро ҳаракатининг маданий шакллари бундай фаолиятни амалга ошириш усулидир. Бундай ўзаро ҳаракатнинг натижаси шахс ривожланишининг умумий маданий майдонини яратиш бўлади.

Француза Дольто болалар мутолаасига бағишланган китобининг бир бобини “инстиация” деб атаган. Дольтонинг фикрига кўра, боланинг

саводсизликдан маданият томон ёрқин ҳамласи – иккинчи туғилишдир[7]. Мутолаа – маданиятга киришнинг муқаррар шarti. Ўсмирнинг вазифаси янги замон ва маконни яратиш ҳамда ўзлаштиришдир. Маданият ўсмир учун ўзини кўрсатиши ҳамда ўз “мен”ини намоён этиш учун уйғун муҳитга айланади. Унинг маданиятдаги фаолиятининг бош рағбати – тимсоллар ва қиёфалар тизимида ўзини, ўз маъноларини топишдир.

Бизнинг фикримизга кўра, китобхонлик маданияти бу – китоб ўқишга оид билим ва малакаларни эгаллаш орқали ўқишга нисбатан шаклланадиган муносабат. Ахборотлашув шароитида ўқувчиларнинг китобхонлик маданиятини ривожлантириш ўқишга рағбат уйғотиш, фаолиятга мотивация бериш ва креатив муҳитни юзага келтиришдир.

Хулоса қилганда, маданиятда турли маданий меъёрлар, турли қатламлар ва гуруҳларнинг қадрият ва манфаатлари, яъни турли кичик маданиятлар холис тарзда биргаликда мавжуд, улар бир-бирига қарши туриши ёки ўзаро ҳаракат қилиши мумкин. Булар ҳар бир инсоннинг ҳаёт фаолиятида бевосита намоён бўлади. Бу – инсоннинг ҳаёт тарзи, шахс учун яқин ва очик бўлган ижтимоий маданий макон бўлиб, шу орқали бутун оламни ўтмиш, бугунги кун ва келажак билан боғлайди.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш. Ҳар қайси давлат, ҳар қайси халқ интеллектуал салоҳияти, юксак маънавияти билан қудратлидир. <https://uza.uz/oz/politics/shavkat-mirziyeev-ar-aysi-davlat-ar-aysi-khal-intellektual-s-20-02-2020>
2. Назаров Қ. Фарб фалсафаси. – Тошкент: Ўзбекистон Файласуфлари миллий жамияти, 2004. – 719-б.
3. Йўлдошев Э. Болалар китобхонлигини ўрганиш форма ва методлари. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1986. – 58-б.
4. Matjon S. Bolalar adabiyotidan saboqlar. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Mahalla va Oila, 2022. – 224-b.
5. Ниёзметова Р.Х. Узлуксиз таълим тизимида ўзбек адабиётини ўрганиш методикаси. – Тошкент: Фан, 2007. – 173-б.
6. Аванесова Г.А. Взаимодействие культур // Культурология XX век. Словарь, СПб., 1997. – С. 97.
7. Дольто Ф. На стороне ребенка / Франсуаза Дольто. – СПб. – М., 1997. – С. 181.
8. Махмудов А. Х., Джураев Р. Х., Ахунжонов А. Т. Дидактический потенциал шахматной игры // Наука и образование сегодня. – 2020. – №. 6-2 (53). – С. 70-71.
9. Махмудов А. Х. ИНТЕНСИФИКАЦИЯ ОБУЧЕНИЯ ПРЕДМЕТА «ШАХМАТЫ» ЧЕРЕЗ РЕШЕНИЯ ШАХМАТНЫХ ЗАДАЧ: 10.53885/ед.

2022.49. 38.098 Махмудов Абдулхалим Хамидович, д. 2 п. н, зам. директора Узбекского научно исследовательского института педагогических наук им. Кары Ниязи, abdu-hm@ yandex. ru //Научно-практическая конференция. – 2022. – С. 766-768.

10. Джураев Р. Х., Махмудов А. Х., Фефелов В. С. Методология формирования учебно творческого плана для компетентностной подготовки магистров //Педагогические науки. – 2012. – №. 1. – С. 84-90. 11. Махмудов А. Х., Абдурахмонов З. Б. Таълимда замонавий рақамли технологияларидан фойдаланишнинг ютуқлари ва муаммолари //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. CSPI conference 3. – С. 97-99.